

Neoliberalizmden Post-Neoliberalizme Devletin Rolünün Değişimi: Dönemsel Bir Analiz¹

*Fatih TOLGA**
*Murat AKÇAKAYA***

Öz: Son on yıllarda devlet aygıtının rolünün ana belirleyicisi olan neoliberalizme yönelik eleştirel tartışmalar yoğunluk kazanmış ve hükümetler kamu politikalarını belirlerken neoliberalizme alternatif strateji arayışına girmişlerdir. 2000’li yıllarda yaşanan neoliberalizmin krizleri karşısında devletlerin ulusal, bölgesel ve küresel konumlanışlarındaki değişimlerin analiz edilmesiyle stratejilerin ne yönde geliştiğini açıklamak mümkündür. Bu stratejiler, neoliberalizme ilişkin eleştirel sorgulamalara koşut olarak post-neoliberalizmin gündeme geldiği ve korumacı politikaların arttığı dönemde daha da önem kazanmaktadır. Diğer yandan neoliberalizm ve onun ilke ve değerlerine göre 1980’li yıllardan günümüze kadar şekillenen devletin işlevi akademik yazında da çok yönlü ve kapsamlı olarak tartışılmıştır. Ancak post-neoliberalizm bağlamında devletin günümüzdeki ve gelecekteki toplumsal, siyasal ve ekonomik düzlemden nereye evrileceği ve neoliberalizm ile post-neoliberalizm arasındaki devlet formunun farklılıklarına değinerek yeni bir tartışma boyutu kazandırılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında neoliberalizmden post-neoliberalizme geçiş sürecinde son yirmi yıldır devletin işlevlerinde yaşanan değişimin bir benzeşmeye mi yoksa ayrışmaya mı yol açtığı tartışılmıştır. 2008 Küresel Ekonomik Krizi, Covid 19 Pandemisi, küresel ve bölgesel savaş riskleri neoliberal politikaların çatı ilkeleri olan serbestleşme, özelleştirme ve yerelleşme ilkelerinden ayrışmalara yol açtığı ve post-

¹ Bu makale, birinci yazar tarafından 2023 yılında tamamlanmış olan “Neoliberal Politikaların Eleştirisi Üzerinden 2000’li Yıllar Sonrası Devletin Rolü” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, fatihtolga@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3107-8607

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, akcakaya76@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0976-9054

Makale Geliş Tarihi: 13.09.2024

Makale Kabul Tarihi: 14.10.2024

neoliberalizm ekseninde devletin küresel sistem içerisinde işlevlerini yeniden konumlandırmaya çabalarken ulusal pragmatik kaygılara dayalı bir ayrışmanın olduğu fikrine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Post-Neoliberalizm, Devletin Rolü.

Changing the Role of the State from Neoliberalism to Post-Neoliberalism: A Periodic Analysis

Abstract: *In recent decades, critical debates on neoliberalism as the main determinant of the role of the state apparatus have intensified and governments have sought alternative strategies to neoliberalism in determining public policies. By analysing the changes in the national, regional and global positioning of states in the face of the crises of neoliberalism in the 2000s, it is possible to explain the development of strategies. These strategies have become more important in the period when post-neoliberalism came to the agenda and protectionist policies increased in parallel with the critical questioning of neoliberalism. On the other hand, the function of the state, which has been shaped according to neoliberalism and its principles and values from the 1980s to the present day, has been discussed in a multifaceted and comprehensive manner in the academic literature. However, in the context of post-neoliberalism, it is necessary to bring a new dimension of discussion by addressing where the state will evolve in the present and future social, political and economic planes and the differences in the state form between neoliberalism and post-neoliberalism. Within the scope of the study, it is discussed whether the change in the functions of the state in the last two decades during the transition from neoliberalism to post-neoliberalism has led to a convergence or divergence. The 2008 Global Economic Crisis, Covid 19 Pandemic, global and regional war risks have led to a divergence from the principles of liberalisation, privatisation and decentralisation, which are the umbrella principles of neoliberal policies, and the idea that there is a divergence based on national pragmatic concerns while trying to reposition the functions of the state within the global system on the axis of post-neoliberalism.*

Keywords: Neoliberalism, Post-Neoliberalism, Role of the State.

Giriş

1980'li yıllardan günümüze kadar kapitalist dünya sistemine uyum sağlamış ve/veya uyum sağlamaya çabalayan devletlerin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı ve işleyişlerini biçimlendiren ana fenomenin neoliberalizm kavramı olduğunu ifade etmek mümkün görülmektedir. Devletlerin birçok alanda sorumluluk yüklediği politika alanlarının yönetimi özellikle 1980'li yıllardan sonra bu kavramın tezleri üzerinden biçim kazanmış, örgütlenmeden planlamaya, koordinasyondan denetime kadar temel konularda değişimin yönünü belirleyici etkide bulunmuştur. 2000'li yıllarla birlikte neoliberal ideolojinin devletin rolü üzerindeki etkisi hem reel politik hem de akademik alanda tartışılır ve eleştiril hale gelmiş ve ortaya çıkan krizler karşısında devletin yirmi birinci yüzyılda nasıl konumlandırılacağına yönelik alternatif görüşler ortaya çıkmıştır.

Son yirmi yılda yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal krizler neoliberal ideolojiye dayalı temel politikaların işlerliği konusunda derin sorgulamaları ortaya çıkarmış, buna dayalı olarak devlet-piyasa ilişkisi yeniden tartışılır hale gelmiştir. Bu tartışmanın odağı ise devletin rol ve işlevlerinin kapsayıcılığı ve piyasayı ne derece etkilediği üzerinedir. Aslında 1980’li yıllardan beri devlet-piyasa dikotomisine dayalı tartışmalar devam etmektedir. Toplumsal sistem içerisinde hangisinin daha geniş hangisinin daha az yetki alanına sahip olacağı bu tartışmaların odağında yer almaktadır. Bu dönemde minimal devlet söylemi ile toplumsal sistem içerisinde daha az bir alanda varlık göstermesi gerekenin devlet olması gerektiği tezleri kabul görmüştür. Bu durumun temel nedeni ise aynı zamanda bu çalışmanın da temel kavramlarından biri olan neoliberalizmin ideolojik doğasıdır.

Neoliberalizm, toplumsal sistem içerisindeki siyasi, ekonomik ve sosyal düzenlemeleri piyasa ilişkileri çerçevesinde ele alırken, devletin rolünü bu düzenlemeler üzerinden yeniden konumlandırmakta ve bireyi ön plana alarak sorumluluk vermektedir (Springer, Birch ve MacLeavy, 2016: 2). Örgütsel düzenlemesi kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda ve piyasanın kurallarına göre şekillenirken devlet otoritesinin sistemli bir şekilde kullanılmasıyla gerek küreselleşme gerek uluslararasılaşma süreçlerinin yeniden üretilmesi hedeflenir. Bu durumu ortaya çıkaran temel aktörler ise finans ve medya patronlarından, üst düzey bürokratlara, kendini kanıtlamış sanayicilerden, yerel siyasi liderlere ve hatta ordu gücüne kadar oluşan geniş bir yelpazeyi içine alır. Bu dayatmaya bir de dış baskılar eklendiğinde ise istenen örgütsel model toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümler sayesinde kendini gösterir (Saad-Filho ve Johnston, 2014: 17).

Bu çalışmada son yirmi yıllık süreçte neoliberalizmin krizleri karşısında devletin rolünün nasıl ve ne yönde etkilendiği tartışılmıştır. Tartışmanın derinleştirilmesi için neoliberalizmden post-neoliberalizme geçiş sürecinde devletin işlevlerinde bir benzeşme mi yoksa ayrışmamı olduğu sorusuna odaklanılmıştır. Açıklayıcı araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada neoliberalizmin yönetim felsefesini ortaya çıkaran uluslararası kuruluşların raporları ile siyasi liderlerinin söylemleri incelenmiştir. Sonuç olarak ise post-neoliberalizm ekseninde devletin küresel sistem içerisinde işlevlerini yeniden konumlandırmaya çabalayarak ulusal pragmatik kaygılara dayalı bir ayrışmanın olduğu fikrine ulaşılmıştır.

Neoliberalizmin Belirleyici Nitelikleri

“Neoliberalizm nedir?” sorusuna yönelik net bir cevap verilememesi, kavramın doğasının içinde barındırdığı örüntülerin çeşitliliği ve karmaşıklığına dayalı olabileceği gibi kavramın hangi çerçeveden ele alındığına bağlıdır. Öncelikle neoliberalizm, değişen düzeylerde toplumsal, siyasal ve iktisadi olguları içeren geniş bir yelpazeyi kapsar. Dolayısıyla kavramın etkisinin ortaya çıktığı düzlem,

etki ettiği ulus devletin yönetsel, örgütsel, politik özgünlüğüne göre biçimlenir. Bir diğer neden ise etki sonucu ortaya çıkan niteliklerin soyut ve somut olarak farklı bir şekilde değerlendirilmesine dayanır. Örneğin, özelleştirmeden söz edildiğinde bir varlığın kamusal niteliğinin son bulmasının belirlenmesi somut bir içeriğe sahiptir. Diğer yandan finansallaşmaya dayalı değişimin gücü ya da demokrasi olgusunun anlamının aşınması gibi durumlar ise soyut çözümlemeye karşılık gelir (Saad-Filho ve Johnston, 2014: 14). Bununla birlikte neoliberalizm kavramının önündeki “neo” eki ise aslında neoliberal düşüncenin destekçilerinin yasal-kurumsal çerçevedeki devletin rolüne ilişkin analizlerdeki farklılığı simgelemektedir (Willgerodt, 2006: 54-55).

Neoliberalizmin değerlendirme çerçevesi ise bir *paradigma* olarak (Evre, 2015), *çağdaş kapitalizmin akli* olarak (Dardot ve Laval, 2018: 1), *siyasal bir proje* olarak (Harvey, 2015: 1), *bir yönetsellik biçimi* olarak (Foucault, 2007) geniş alana dayanmaktadır. Bununla birlikte 1990-2004 yılları arasında yayınlanan yüz kırk sekiz makalenin incelendiği bir çalışmada neoliberalizmin ortak bir tanımının olmadığı, ideolojik farklılıklara göre değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada neoliberalizme yönelik tanımlamalar ideolojik bakış açılarına göre farklılık göstermekle birlikte, kavramın kullanım yoğunluğunun serbest piyasayı savunanlar ve karşı olanlara göre değiştiği tespit edilmiştir (Boas ve Gans-Morse, 2009: 137). Dolayısıyla neoliberalizme yönelik mutlak bir tanımlamadan çok liberal gelenekten beslendiği değerler ve ilkeler doğrultusunda konumlandığı devlet olgusuna yönelik simbiyotik ilişkinin niteliklerinin ortaya koyulması daha doğrudur.

Bireycilik, serbest piyasa ekonomisi, doğal hukuk, özel mülkiyet, minimal devlet gibi değerler neoliberalizmin, klasik liberalizmden devraldığı değerlerdir. Nitekim bu değerlerin aynı zamanda tarihsel zemin üzerinde paradigmatik değişimlere dayalı olarak küreselleşme, bilgi teknolojilerindeki ilerleme gibi faktörlerin etkisiyle dönemin gerekliliklerine göre uyarlanmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak neoliberalizm, klasik liberalizmin değer ve pratiklerini özünde barındırmakla birlikte devletin müdahalesine bakış açılarında yorumlama farklılıkları bulunur. Hukukun üstünlüğü ve anayasal garantiler bağlamında klasik liberalizm devletin müdahalesini olumsuzlarken neoliberalizm sermaye akışı ve ticari faaliyetler bağlamında devletin rolüne sınırlamalar getirir (Miller ve Fox, 2007: 32).

Sosyal bilimler alanında ise neoliberalizm, hem teorik hem de pratik düzeyde çok boyutlu olarak ele alınan ve tartışılan bir fenomendir. Neoliberalizmin bu epistemeolojik zenginliği aynı zamanda onun karmaşık doğasını da oluşturur. Siyaset, toplum, kültür, ekonomi gibi alanlarda bu karmaşıklık belirginleşir. Bu nedenle yönetsel, ideolojik, devlet biçimleri, politika ve program, epistemeolojik (Springer, Birch ve MacLeavy, 2016: 1) konularda kendi hegemonyasına uygun tasarımlarda bulunur. Söz konusu

tasarımın temel izleri ise liberalizmin ilke ve değerlerinin 20. yüzyılda yeniden yorumlanarak devlet-piyasa eksenindeki görüşlerine dayanır.

On dokuzuncu yüzyıl liberalizmi, küreselleşmenin ve serbest dış ticaret yoğunluğunun görece düşük olduğu bir dönemdir. Bu dönemin ayırıcı bir diğer özelliği ise bireysel hakların hukuk alanında yeni yeni karşılık bulmaya başlamasıdır. Hakların ise hem bireylerden hem de devletin kendisinden gelecek aşırılıklar karşısında korunması devletin temel görevi olmakla birlikte bu görevi yerine getirecek devlet modeli ise “minimal devlettir”. Dolayısıyla liberalizmin haklar, özgürlükler ve “bırakınız yapsınlar” argümanları kabul edilmekle birlikte neoliberalizm daha çok ekonomik model üzerinden küresel ticaret ve sermaye işlemlerinin maliyetlerini düşürecek evrensel standartları oluşturmayı hedefler. Bu yapılırken ise devletin eşitlikçi bölüşüm politikalarına karşı gelinerek rekabetçi düzen güvence altına alınmaya çalışılır (Slobodian, 2020: 44).

Bu noktada neoliberalizmi net tarif edecek bir reçeteden çok içinde bulunduğu çağın koşullarına göre nitelendirilmesi gerekmektedir. Özellikle 1980-2000 yılları arasında neoliberalizm devletlerin küresel sisteme uyumunu kolaylaştıran bir işlevselliğe sahiptir. Ancak bu dönemde bile neoliberalizm kendi içinde reforma girerek Whashington uzlaşısından post-Washington uzlaşına bir geçiş yaşamıştır. Ayrıca 2000’li yıllarla birlikte ulus devletlerin karşılaştığı krizlerin bir numaralı faili olarak değerlendirilmesi neoliberalizme yönelik pejoratif nitelermelerde artışa neden olmuştur. Bu açıklamalar aynı zamanda neoliberalizme yönelik net bir tanımlamanın yapılamamasının yanında belirli bir olumlu ya da olumsuz yargıda bulunulmasının güç olduğunun somut bir örneğidir.

Neoliberalizmin Siyasal ve Toplumsal Doğası

Refah devleti anlayışı, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde, özellikle de 1970’lerin sonlarına kadar, sosyal ve ekonomik politikaların temelini oluşturmuştur. Bu dönemde, Keynesyen ekonomi politikaları, Fordist-Taylorist üretim yapısı ve geleneksel kamu yönetimi anlayışı devletin ekonomik alana müdahalesinin ve toplumsal refahın artırılmasının önemli araçları olarak görülmüştür. Ancak 1970’lerin sonlarına doğru yaşanan ekonomik krizler ve devletin bu krizlerdeki rolüne dair eleştiriler, neoliberalizmin yükselişine zemin hazırlamıştır. Oluşan bu duruma yönelik neoliberalizm, devlet müdahalesinin azaltılmasını ve piyasa mekanizmalarının daha ön planda vurgulanmasını temel alan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Neoliberal düzenin meşrulaştırılması açısından yaygın olarak hem akademik hem de politik arenada “refah devletinin dağılışı”, “ulus devletin sona erişi”, “post-fordizm”, “özelleştirme ve deregülasyon” gibi retorikler kullanılmıştır (Aygül, 1998: 231). Bu doğrultuda neoliberalizmin yayılması,

küresel uluslararası kurumlar ve akademik çevreler tarafından desteklenmiş ve siyasal ve toplumsal yapıların bütün alanlarına nüfuz etmesine olanak tanınmıştır. Bu ideolojik değişim, ekonomik ve sosyal politikalarda önemli dönüşümlere yol açmış ve günümüzde hâlâ etkisini sürdüren bir yaklaşım haline gelmiştir.

Neoliberalizm gerek söylemiyle, gerek pratiğiyle ve gerekse düzeneğiyle “*çağdaş kapitalizmin akli*” olarak toplumların yönetiminde rekabeti esas alan evrensel kuralların geçerli olduğunu kabul eder (Dardot ve Laval, 2018: 1-2). Deregülasyon, özelleştirme ve yerelleşme saç ayağı evrensel kuralların ulus devlet düzeyinde biçimlenişine katkı sunarak devletin rolünün ve işlevinin yönünü belirler. Bu belirlenim ani ve beklenmedik dışsal değişimlerin etkisiyle plansız ve programsız bir patikada oluşmaz. Planlama ayağı daha çok IMF, Dünya Bankası, OECD gibi küresel kurumsal mekanizmaların kaleminde oluşur. Bu kurumların yayınladıkları raporlar dönemin koşullarını betimleyici bir dille analiz ederlerken, devletlerin neler yapması gerektiği konusunda değerlendirmeleri neoliberal çıkarılara yöneliktir. Programlar ise öncelikli Batılı egemen devletlerin hükümet politikalarında oluşur ve içerik olarak krizlere karşı sermayenin yeniden yapılanmasını, ücretli kesimin taleplerinin göz ardı edilmesini (Güzelsarı, 2008: 33) hedefler. Söz konusu hedeflere ulaşılması için ise “*küreselleşme, yerelleşme, yönetim*” olmak üzere üç boyuta dayanan devletin küçültülmesi stratejisi kabul edilmiştir (Kayıkcı, 2007: 168).

Neoliberalizmin toplumsal doğası, piyasa anlayışının toplumun genelinde içselleştirilmesi ve dolayısıyla her kademesinde yaygınlaştırılmasına dayanır. Burada birey toplumun önünde yer alırken geleneksel liberal faydacılığın devamlılığı esastır (Miller ve Fox, 2007: 30). Bu doğrultuda neoliberalizmin politik eksenindeki bilinen sözcüleri olan Thatcher ve Reagan 1980’li yıllarda izledikleri politikalar ile neoliberalizmin siyasal ve toplumsal doğasını gerçek hayatta inşa etmeye çalışmışlardır. Sosyal düzenin üretilmesi, geliştirilmesi, korunması için öncül koşul piyasanın varlığıdır. Verimli ve ahlaki olarak insan ilişkilerinin sürdürülmesinde piyasanın kendisi, ailenin, devletin ve toplumun yerini alabilecektir (Springer, Birch ve MacLeavy, 2016: 3).

Siyasal doğası açısından ise, neoliberalizm, devlet yönetimini şirket tarzına dönüştürücü etkide bulunur. Devlet, şirketlerin en büyüğü olarak nitelik kazanır ve genel rekabet ilkelerine uyumlu, ölçülü oranda regülasyon yapma yetkisini kullanarak yaygınlaştırılmış ve desteklenmiş piyasa içerisinde faaliyet gösterir (Dardot ve Laval, 2018: 7). Bu durumun sağlıklı işlemesi için ise gerekli olan yönetim modeli ekonomi-siyaset ayrımı üzerinde şekillenir. Yani bir diğer ifadeyle teknokratlar tarafından idare edilen, belli başlı stratejik sektörlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi için siyasetten bağımsız kurul yapılarının var olduğu, para politikalarının bağımsız merkez bankalarınca yönetildiği bir model (Güzelsarı, 2008: 84-85). Dolayısıyla neoliberalizmin siyasal doğasının yönetsel boyuttaki özelliği belli alanların apolitikleştirilmesidir. Bir diğer

özelliği ise devlet yönetiminde demokrasinin ana ilkeleriyle çelişen uygulamaların varlığıdır. Burada bir takım hizmetlerden toplumun eşit şekilde yararlanması amacıyla ile şirketlerin sunulan hizmetlerden en fazla kazancı sağlama amacı arasında çatışma ortaya çıkar ve demokratik kazanımlar ekonomik çıkar çarkları karşısında sönümlenir.

Diğer yandan siyasal doğanın temel felsefesi, liberalizmin birey ve piyasa gibi öncü ilkeleriyle muhafazakarlığın değerlerinin uyumlaştığı, Reagen ve Thatcher iktidarıyla uygulamaya konduğu kapitalizmin yeniden yapılandırılmasına dayanır (Gürgen, 2014: 6). Bununla paralel neoliberal proje ulus devletlerden ekonomik alandaki etkilerini azaltmalarını, iktisadi alanda faaliyet gösteren kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini, piyasa alanının işlem kapasitesinin artırılmasını, sermaye akımlarının, finans sektörünün ve dış ticaretin serbestleştirilmesini, yönetim anlayışının katılımcılık ekseninde yönetişime dönüştürülmesini ve işletmecî yönetim anlayışının kamu yönetimi alanında yaygınlaştırılmasını talep eder (Yılmaz ve Arslan, 2021: 253).

Mevcut kapitalist sınıf hegemonyasının sürdürülmesi ve yeniden kurulabilmesi, devletin kapitalist sınıf çıkarına hizmet eden düşük vergileme uygulamaları, sınırlı kuralılaşdırma, yeniden dağılım ve özelleştirmelerle devletin işlevlerini bir siyasal proje olarak (Harvey, 2015: 1) yeniden şekillenmesi neoliberalizmin siyasal ve toplumsal doğasının ortak özelliğidir. Bunun etkilerinin yansması ise şartların ve koşulların gereklilikleri doğrultusunda devletin rolü üzerinde olur.

Neoliberal Perspektiften Devletin Rolü

Küreselleşmenin ideolojisi olarak neoliberalizm, devletlerin işlevlerini yerine getiren kurumsal mekanizmaların yapılarını özerkleştiren, yönetimlerini teknokratlara bırakan, küresel otoritelerle bağı güçlü olan yerel baskı gruplarının taleplerine göre meşruluk zeminine oturmaktadır (Yılmaz ve Arslan, 2021: 267). Ancak buradaki devlet tezahürü toplumsal ve ekonomik sistemi tamamiyle kuşatan, özel alanı daraltan, aşırı kontrolcü ve korumacı güçlü devlete karşılık gelmez. Elbette neoliberal perspektif “güçlü devlet” kavramına karşı çıkmaz ancak anlamını kendi ideolojisine göre yorumlar. Bu açıklamadan yola çıkarak minimal devlet söyleminin nereye konumlandırılacağı akla gelebilir. Neoliberalizmin güçlü devlet tasavvuru piyasa süreçlerinin güvenliğinin sağlanması ve sağlıklı işlemesi amacıyla hizmet eder. Minimal devlet söylemi ise neoliberal politikaların başarısızlıkla sonuçlandığı ülkelerdeki eleştirel söylemlerden dolayı devletin rolündeki strateji değişikliğini göstermek için ortaya atılmıştır (Gökçe, 2011: 103). Dolayısıyla güçlü devlet kavramı neoliberal çıkarılara hizmet ettiği kadar anlam kazanırken; piyasa talep ve arzuları karşısındaki yetersizlikler karşısında neoliberal aklın ön gördüğü devlet minimal devlettir.

Serbest piyasayı, sorunları derinleştiren değil çözen bir olgu olarak gören neoliberalizm ticari etkinlikler, özel sektör ve sermaye hareketliliklerine yönelik devletin eylemde bulunmasına karşı çıkar (Miller ve Fox, 2007: 32). Devlet, artık toplumsal sistemin kapsayıcı aktörü olmamalıdır. Refah devletinin kaynak kullanımını noktasında yarattığı verimsizlik nedeniyle yeni bir devlet modeli olarak “minimal devlet” anlayışı egemen olmalıdır. Ancak bu hemen gerçekleşebilecek bir süreç olmadığı için neoliberalizm taraftarlarının temel düşüncesi, devletin nasıl rehabilite edilebileceğine odaklanır. Temel referans noktası ise, rekabete dayalı küresel düzlemde hem fail hem de nesne olan devletin aynı zamanda mali kapitalizmin yardımcısı olduğudur (Dardot ve Laval, 2014: 254). Bu bağlamda neoliberalizm dünyayı olması gerektiği gibi tasavvur eder. Bir diğer ifadeyle kurguladığı modelin gerçek dünyayla uyumlu olup olmayacağını sorun etmez. Çabaladığı şey dünyayı modeline uygun hale getirmektir (Clarke, 2014: 105).

Söz konusu modelin hayata geçirilmesi yani devletin rolünün sınırlanmasına yönelik neoliberal yöntemler dışsal ve içsel yapıların etkinliği, yönetim tarzı olarak kabul ettiği yaklaşımın devletin yasalarında yer verilmesi, bu anlayışın siyasi ve bürokratik kadrolar tarafından içselleştirilme düzeyi gibi faktörlerle ilişkilidir. Örneğin sivil toplum örgütlerinin aktif şekilde siyasal alana katılımının aynı zamanda kamu alanını sadece siyasal otoritenin var olduğu bir nitelikten çıkarması ve demokratik bir siyasal iktidar belirleme sürecine katkı sağlaması (Tekeli, 2012: 665) neoliberalizmin yönetim ilişkilerinde siyaseti ikinci plana indirilmesiyle uyumludur.¹ Nitekim bu durum aynı zamanda devletin rolüne etkisi açısından neoliberal yöntemin içsel yapısıyla ilişkilidir.

Yönetim tarzı açısından ise neoliberalizm, yönetişim² yaklaşımını öncelikler. Yönetişim modeli yöneten-yönetilen ayrımını ortadan kaldırarak karar alma süreçlerinde kamunun yanında özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmelerini savunur ve bu nedenle katılımcı bir niteliğe sahiptir (Kayıkçı, 2007: 169). Plüralist nitelikli mantığa dayalı karar alma yöntemi (Akbey, 2005: 177) olarak yönetişim modelinde, çok merkezlilik ön planda olup devlet-piyasa ortaklığına vurgu yapılır ve burada devlet “aktörler arası birinci” (Güzelsarı, 2003: 24-30) konumdadır. Bu yapının işlerliğini sağlayan çark ise Yeni Kamu Yönetimi (YKY) yaklaşımının pratik ve değerlerini hem bireysel hem kurumsal anlamda içselleştirmiş bürokratik kadrolardır.

¹ Bu açıklamadan sivil toplum kuruluşlarının devletten bütünüyle bağımsız olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Nitekim siyasal iktidarın baskıcı karakteristiği karşısında sivil toplum örgütleri bir zırh oluştursa da devlet tarafından oluşturulan sınırlar çerçevesinde hareket ederler (Tosun, 2003: 232).

² Yönetişim kavramı neoliberalizmin küresel bir tek tip yönetim modeli oluşturulması amacıyla hizmet eder. Dolayısıyla “yeni bir yönetme” süreci olarak (Stoker, 1998: 17) ulus devlet kamu yönetimlerini dünya yönetimleriyle iç içe geçmesini kolaylaştırıcı etkide bulunur (Bonimy, 2006: 42).

Bu açıklamalara dayalı olarak işin yapıcısı olmaktan çok, yönlendiricisi (steering) olan devletin rolü düzenleyici roldür. Bu anlamda devletin büyüklüğü ya da küçüklüğü önem arz etmemektedir. Asıl olan devletin nasıl olması gerektiği sorusuna cevap aramaktır (Tekeli, 2012: 668). Bu çerçevede devlet kamusal hizmetler açısından “dikey hizmet sunumu” yerine “yatay koordinasyon” (Akbey, 2005: 177) işlevi üstlenmeli, yönetim modelindeki paydaşları yönlendirici, teşvik edici, harekete geçirici (Saran, 2004: 27) role sahip olmalıdır. Bununla birlikte devletin planlama işlevi piyasa ekonomisine müdahale edecek kararların alınması yerine altyapı konuları ve ekonomi politikaları açısından hükümetlere danışmanlık sağlayan bir niteliğe dönüşmüştür (Akalin, 1995: 64).

Devletin üstleneceği rolün çerçevesini belirleyen bir diğer açılımı “iyi yönetim”³ (good governance) kavramı ekseninde de görmek mümkündür. İyi yönetim kavramının devlete yüklediği görev bireysel özgürlüklerin sağlanması, denge ve denetleme mekanizmasının sağlıklı işlemesi, barış ortamının, hukukun ve düzenin sürdürülebilirliği ve ekonomik koşulların güçlendirilmesi olarak sıralanmaktadır (Mule, 2001: 73). Diğer yandan ekonominin uluslararası ticaret koşullarıyla uyumlu hale getirilmesi, rekabetçi ortamın girişimci niteliğe kavuşması ve kalkınma konusunun siyasetten arındırılarak teknik çerçevede ele alınması devletin üstlenmesi gereken roller arasındadır (Bayramoğlu, 2005: 130-131). Tabi bu rollerin etkin şekilde yerine getirilmesi ise kullanılan yönetim teknikleriyle bağlantılıdır. Fayda maliyet analizi, sosyal paydaş analizi, düzenleyici etki analizi, risk analizi düzenleyici devletin araçları arasında yer alır (Akdoğan, 2012: 17).

Bu açıklamaların yanında neoliberalizmin devletin yönetsel konumu bağlamında sunduğu çerçevenin kristalize halde olmadığı düşünülmektedir. Bu düşünce şeması daha çok Avrupa kökenli araştırmacıların fikirlerine dayanır. Bu grupta yer alan Dardot ve Laval’a (2008: 12) göre neoliberal devlet modeli, Murray Rothbard ekseninde her türlü otoriteyi reddeden radikal liberteryenizme tam karşılık gelmeyeceği gibi aynı şekilde Robert Nozick’in her türlü mali tedbir ve sosyal politika uygulamalarını dışlayan minimal devlet düşüncesine de karşılık gelmez. Bu yüzden neoliberalizmin, devletin siyasi ideolojik yelpazedeki konumlanışı merkeze yakındır.

Diğer yandan neoliberalizmin genel olarak devletin rolüne etkileri yanında özel olarak kamu yönetimi işleyişinin yönünü de belirlemektedir. Bu

³ İyi yönetim kavramı 20. yüzyılın sonlarına doğru devletin küçültülmesi argümanının esnekleştirilmesi amacıyla Dünya Kalkınma Raporlarında ve Dünya Bankası söylemlerinde sıklıkla referans verdiği bir kavramdır. 1989 tarihli “*Sub-Saharan Africa: From Crises to Sustainable Growth*” adlı Dünya Bankası raporuyla başlayan iyi yönetim vurgusu 1990’lı yıllardaki Dünya Bankası tarafından hazırlanan çeşitli raporlarda da gündeme alınmıştır (Güzelsarı, 2003: 26).

bağlamda Türk kamu yönetimine yansımaları açısından değerlendirildiğinde neoliberalizmin, devletin rolüne yönelik daraltıcı ve sınırlayıcı niteliğine karşılık bir takım öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle devletin idari kapasitesinin güçlendirilmesi, toplumsallaşmaya dayalı ilişki formlarının, egemen tüketim tercihlerinin, yaşam şekillerinin yine toplumun kendisiyle ve sosyal çevresiyle olan iletişim yöntemlerinin düzenlenmesi gerekliliği savunulmaktadır. Ayrıca yönetim teorisinin yanlış uygulanmasından kaynaklı hataların törpülenerek içerdiği felsefenin doğru bir şekilde içselleştirilmesi, devlet-toplum ilişkisinin demokrasi temeline oturtularak demokratikleştirilmiş ve şeffaflaştırılmış bir devlet ve piyasa inşası bu öneriler arasında yer almaktadır. Son olarak devletin anlamını yitirmiş olan kamu hizmeti misyonunu yeniden canlandırarak kapsamını genişletmesi ve yatırımların toplumun geneline yaygınlaştırması önerilmekte ve kamu hizmetlerindeki eşitsizlikleri ve şikayetleri göz önüne alarak kalitenin artırılmasına önem verilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Gökçe, 2011: 114). Tabii gerek Türk kamu yönetimi özelinde gerek diğer devletlerin kamu yönetimi işleyişlerinde neoliberal ideolojiye paralel uygulanan politikaların yansımaları 2000’li yıllarda ortaya çıkmış ve bu durum neoliberalizme karşı eleştirel söylemlerin artmasına ve neoliberal küresleşmenin sorgulanmasına zemin hazırlamıştır.

Neoliberal Küreselleşmenin Sorgulanması: Neoliberalizmden Post-Neoliberalizme

1980’li yılların sonlarına doğru DB’nin reçete olarak sunduğu ve devletin iktisadi alana müdahalesini kısıtlamayı amaçlayan yapısal uyarlama politikaları bekleneni verememiştir. Neoliberal politikaların yarattığı işsizlik, eşitsizlik gibi toplumsal tahribat ve ekonomik başarısızlık dolayısıyla yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Yeniden yapılanma gereksinimlerine daha fazla ihtiyaç duyularak şeffaflığın ve hesap verebilirliğin ön plana çıkartıldığı bir yönetim anlayışına girilmiştir. Kamu bürokrasinin işleyişi, müşteri olarak görülen vatandaşlar tarafından sorgulanmaya başlanmış ve yaygınlaşan israfın ve yozlaşmanın toplumun gözünde devletin olumsuz bir imaja bürünmesine neden olmuştur (Akçakaya, 2016: 671). Bu gelişmeler neoliberal formüllerin uygulamaya geçirilmesinde hem bir neden ancak diğer yandan hem de bir sonuç olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Neoliberalizmin kendi kabullerini ve değerlerini devletlere kabul ettirmesi bir takım zorlayıcı ve baskıcı yöntemlere dayalı olarak şekillendiği söylenebilir. Özellikle Orta Doğu coğrafyasında ve yine Latin Amerika’da hükümet değişiklikleri göz önüne alındığında bu durum açık bir şekilde ortadadır. 1981 yılında Mısır’da Hüsnü Mübarek; 1987’de Tunus’ta Ben Ali; 1980’de Türkiye’deki askeri darbeler (Hanieh, 2014: 313; Şenses, 2021: 250) bu duruma örnektir. Bununla birlikte kriz dönemlerinde neoliberalizmin siyasal doğası kişiselleştirilmiş bir siyaset alanı yaratarak siyasi partiler, sivil toplum

kuruluşları, hukuk gibi dengeleyici aracı kurumların işlevselliğini azaltmıştır. Bu sayede yaygınlaştırılmış bir finans sistemi, neoliberal elitlere daha fazla güç aktarımı, ilerlemeci küreselleşme ve muhalefete karşı güçlü direncin oluşmasına olanak sağlanmıştır (Saad-Filho, 2022: 47). Bunun gibi siyasi ve ekonomik koşullardaki istikrarsızlıklar neoliberalizme alternatif arayışlarını kuvvetlendirmiştir. Aslında buna benzer arayışlar Washington Konsensüsüne alternatif olarak ortaya konulan post-Washington Konsensüsü ile 1990'lı yıllarda gündeme gelse de neoliberalizme bir karşı duruştan ziyade onu ılımlı bir çerçeveye oturtmak hedeflenmiştir. Ancak asıl karşı duruşun Tony Blair'ın öncülüğünü yaptığı "Üçüncü Yol" hareketiyle gündeme geldiğini söylemek mümkün. Fakat bu hareket yarattığı etkiler itibariyle sınırlı kalmış neoliberalizmin biraz daha kısmen de olsa sosyal politikaları içine almasını sağlamıştır (Acar, 2017: 248). Günümüzde ise tartışmanın odağı post-neoliberalizme kayarak neoliberalizme alternatif ekonomik, siyasi ve toplumsal model arayışına evrilmiştir.

ABD'de yaşanan 2008 krizinin yarattığı olumsuzluklara karşı devletin müdahalesine olan karşı duruşta bir esneme oluşmuştur. Devlete karşı piyasayı öne alan savunucuların bu tutumu neoliberalizmin değer ve ilkeleriyle çelişmekle birlikte küresel kriz, bir "devlet krizi" olarak yorumlanmıştır (Gökçe, 2011: 99). "New New Deal" olarak da ifade edilen post-neoliberalizm, neoliberalizmin "yeni biçimi" olarak 2008 krizine müdahalede bulunulurken ABD ve Avrupa'da uygulanan programları tanımlar (Gökçe, 2011: 107). Kavram özellikle Amerika kıtasındaki Kuzey-Güney ekseninde hükümetlerin uyguladığı deneysel politikaların çıktılarını açıklamak için kullanılmaktadır. Vurgulanmak istenen ise reformist hükümetlerin "süreklilik içindeki süreksiz" olan politika uygulamalarıdır (Macdonald ve Ruckert, 2009: 2). Diğer bir ifadeyle devletlerin yönetsel süreçlerindeki reforma yönelik politikalara taleplerin yoğun olmasına karşın uygulanan programların siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler, teknolojik gelişmeler, kriz gibi nedenlerden dolayı kesintiye uğraması post-neoliberalizmin bir özelliğidir.

Özellikle son yapılan çalışmalar göstermektedir ki neoliberalizmin ana programlarına devletler tarafından bir karşı duruş söz konusudur. Son dönemde emeklilik sistemine ilişkin bazı ülkelerde tersine özelleştirme yöntemlerine gidilmesi bunun bir göstergesidir (Çalışır, 2023: 350). Bu bağlamda yirmi birinci yüzyılla birlikte neoliberal ideolojiye dayalı kurumsal yeniden yapılanma çabalarında bir takım çatlaklar ortaya çıkmış devletin rolüne yönelik hegemonik neoliberal açılımlarda dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümün sahadaki etkilerini OECD raporlarında görmek mümkündür. Bu raporların birisinde 2008'de döviz rezervleri fazlalığı açısından gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri geçtiği; 2009'da Brezilya, Güney Afrika, Hindistan gibi ülkelerde Çin'in baş ticaret ortağı olduğu ve küresel ekonomideki ağırlık merkezinin kuzey-batı ekseninden güney-doğu eksenine doğru kaydığı belirtilmiştir (OECD, 2010: 2).

2000’li yıllarda sıkça gözlemlenen devlet yöneticilerinin yol açtığı yolsuzluklar, toplumların kamu politikalarına yönelik daha çok eleştirilerinin artması, ekonomik konjonktürdeki türbülanslar neoliberalizmin başarısızlığını ortaya koyar niteliktedir. Örneğin neoliberalizmin asli araçlarından birisi olan özelleştirme politikaları uzun dönemde zenginlik yaratacağı yerde fakirleşme getirmiştir. Aynı şekilde bazı ülkelerde emek ve sermaye hareketleri arasında dengesizlik yaratarak vergileme açısından sermayenin kollandığı eşitsiz bir durum yaratmıştır (Stiglitz, 2021: 289).

Diğer bir sorgulama boyutu iyi yönetim kavramına yönelik gerçekleştirilebilir. Öncelikle kavram kaynak kullanımı açısından kamu sektörüne yönelik yoğun bir teknik içeriğe sahiptir. Dolayısıyla insan hakları, temel haklar ve özgürlükler, demokratikleşme konularına pek fazla değinmemiştir (Ünay, 2009: 106). Bu bağlamda yönetim yaklaşımı “*uyum, kapasite ve ölçek*” alanlarında yeni sorunlar yaratırken (Kettl, 2000: 495) örgütlenme kapasitesi açısından ise sermaye sınıfı ile farklı sosyal kesimlerden oluşmuş sivil toplum yapıları arasında eşitsizlik yaratmaktadır (Güler, 2003: 115)

Neoliberalizmin, devletin rolü üzerindeki belirleyiciliği ve devletin neoliberal sisteme uyumu sadece uluslararası kuruluşlar aracılığıyla olmaz. Bir ülkedeki baskı grupları da ulusal düzeyde kurumsal yapıların neoliberalizmin değer ve ilkelerine yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunabilir (Yılmaz ve Arslan, 2021: 252). Dolayısıyla yönetim perspektifine dayalı politika belirleme süreçlerinde söz konusu baskı gruplarının talepleri ulusal stratejilerin küresel neoliberal programla uyumlanmasını kolaylaştırıcı etkide bulunur.

Diğer yandan neoliberal yönetim anlayışında açıklık ilkesinin, ulus devletlerin küresel kurumsal mekanizmalar tarafından kontrol edilmesinin bir aracı olduğu söylenebilir. Çünkü bu ilkeye dayalı yönetimler dış kaynağa bağlı politika oluşturma süreçlerinde genellikle bilgi paylaşımında bulunmak zorundadır. Bu durum ise neoliberalizmin ulus devletlerin bağımsızlığına yönelik sınırlayıcı etkisine gönderme yapar. Post-neoliberalizmde ise açıklık sınırlı niteliktedir. Diğer bir ifadeyle bu tür yönetim anlayışındaki ülkeler politikalarda bilgi paylaşımını işbirliği içerisinde olduğu yapılara karşı yapar. Bu işbirlikleri sektörel olabileceği gibi savunma, ekonomi, kültür gibi çeşitli kamu politikaları alanlarında da olabilir.

Post-neoliberalizm tıpkı neoliberalizm gibi bir sürece dayalı olarak özellikle 2000’li yıllardaki küresel gelişmelerle ilintili bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler içerisinde Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olması bir başlangıçtır. Aynı başlangıç döneminde neoliberalizme karşı seslerin yavaştan yükselmeye başladığı dönemdir. İlerleyen süreçte 2008 Ekonomik Krizi karşısında devletlerin piyasaya müdahaleleri, ekonomi, ticaret ve göç konularında korumacı politikalara yönelmeleri, Covid-19 pandemisi sürecinde yaşanan

gelişmeler söz konusu eleştiri düzeyini alternatif arayışı sürecine dönüştürmüş ve post-neoliberalizme yönelik tartışmaları yoğunlaştırmıştır. Bu açıdan neoliberalizm ile post-neoliberalizm arasındaki farklılıkları açıklamanın yararlı olacağı düşünülerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1. Neoliberalizm ve Post-Neoliberalizm Arasındaki Temel Farklılıklar

Sınıflandırma Türü	Neoliberalizm	Post-Neoliberalizm
Odak	Büyüme ve verimlilik	Büyüme ve verimliliğin yanında dayanıklılık ve güvenlik
Strateji	Küreselleşme, yerelleşme, yönetim	Sınırlı küreselleşme, merkezileşme, sınırlı yönetim
Ekonomi Modeli	Ortodoks	Heterodoks
Kapsam	Sınırsız küreselleşme	Stratejik özerklik
Yöntem	Baskıcı	İradi
Yönetim Anlayışı	Piyasa odaklı Yeni Kamu Yönetimi	Sürdürülebilirlik odaklı Yeni Kamu Yönetimi
Kamu Politikası	Yoğun serbest piyasa temelli - seyrek korumacı politika	Seyrek serbest piyasa temelli – yoğun korumacı politika

Not: İlgili tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Neoliberalizmden post-neoliberalizme eksen kaymasını Batılı devletlerin yöneticilerinin söylemlerinde de görmek mümkün. Donald Trump'ın 2017 yılında yaptığı konuşması şu şekildedir (The Inaugural Address, 2017): "Sınırlarımızı, ürünlerimizi üreten, şirketlerimizi çalan ve işlerimizi yok eden diğer ülkelerin tahribatından korumalıyız. Koruma, büyük bir refah ve güce yol açacaktır." Bu konuşmada neoliberal vurgunun önemsedığı büyüme ve verimliliğin yanında artık güvenliğe ve dayanıklılığa dönük politika setlerinin oluşturulacağı sinyali vermiştir. Nitekim bu politikalara paralel bazı devletlerin sınır güvenliği için duvar örme stratejisi izlemesi post-neoliberalizmin devletlerin güvenlik alanına daha fazla önem vermesinin somut göstergesidir.

Post-neoliberalizmde yönetim neoliberalizmin doruk noktasına ulaştığı döneme göre sınırlı ve küresel bir niteliğe bürünmüştür. Sınırlıdır çünkü yönetim mekanizması politika belirleme süreçlerinde fazla bir etkinlik

gösterememiştir. Küreseldir çünkü yönetim ulus-altı alandan çok uluslararası düzeyde kurumsal niteliği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla neoliberalizmin temel araçlarından birisi olan ve yönetim ilkeleriyle güçlendirildiği sanılan yerleşme politikalarına yönelik yapılanma artık yerini demokratik tercihlerin daha fazla öncelendiği ancak merkezileşmeye odaklanılan bir stratejiye doğru dönüşme ihtimali ağır basmaktadır. Bu bağlamda yöntem olarak neoliberalizm baskıcı olmakla birlikte demokrasi söylemini meşruluk aracı olarak kullanırken; post-neoliberalizm iradi –ülkelerin görece bağımsız karar alması anlamında- yöntemle ancak demokratik değerleri mevcut şartlar ve koşullara yeniden uyarlayabilen yöntemi tercih ettiği söylenebilir. Bununla birlikte kamu politikası tercihlerinde artık daha fazla korumacılığın istendiği, serbest piyasa odağının daha seyrekleştiği gözlemlenmektedir.

Yönetim anlayışı açısından ise aslında her iki kavram devletin işlevlerinin yerine getirilmesi bağlamında YKY yaklaşımını benimsemiştir. Ancak burada odaklanılan perspektif farklıdır. Neoliberalizm özellikle girişimci devlet argümanına vurgu yaparak piyasa temelli bir YKY yaklaşımını benimserken post-neoliberalizmde ise çevre, sağlık, sosyal politika gibi alanlarda sürdürülebilirliğe önem veren YKY anlayışı hakimdir.

Ekonomi modeli açısından post-neoliberalizm neoklasik ekonomi anlayışında da belli bir takım kopuşun sinyalini verdiği söylenebilir. Özellikle bu süreçte Amerikan merkezli düşünce kuruluşları heterodoks ekonomi modeli olarak yaygınlaşan yeni modelin geliştirilmesi için çaba harcamışlardır. Yeni Ekonomi Düşünce Enstitüsü, Roosevelt Enstitüsü, Hewlett Vakfı gibi düşünce kuruluşları post-neoliberalizmle uyumlu heterodoks ekonomi modelinin uygulanabilirliği üzerine gerek maddi gerek düşünsel desteklerde bulunmuşlardır⁴.

Post-neoliberalizmin devletin rolüne ilişkin bir diğer ayrışan yönünü sanayi politikaları üzerinden görmek mümkündür. Neoliberalizm sanayileşme sürecinde küresel bağlarla birbirine bağlanmış uluslararasılaşmış bir sanayi politikasını desteklemiştir. Burada sanayi kuruluşlarının uluslararası işbirliğiyle bilim ve teknoloji alanındaki etkileşimlerini arttırması, uluslararası kuruluşların düzenlemeleriyle uyumlu sanayi alt yapısının oluşturulması ve küresel serbest

⁴ Bu model bir dönem ülkemizde de uygulanmaya çalışılmış ve dönemin Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati'nin "Pandemi Sonrası Dönemde Ekonomi Paradigmasında Dönüşüm ve Yükselen Ülkeler" temasıyla düzenlenen "Ekonomik Dönüşüm Zirvesi"nde yaptığı konuşmada belirgin şekilde savunulmuştur. Konuşmasının bir kısmında geçen (Anadolu Ajansı, Eylül 2022) "...çeşitli kuramsal çalışmaların ele alındığı geniş heterodoks literatür, kimi çevreler tarafından ekonomide tek doğru yol olarak sunulan Ortodoks reçetelerin ülkemizin özgül koşulları ve ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır." açıklaması heterodoks ekonomi politikalarının uygulanma sebebini ve modelin post-neoliberal düzenle uyumlu olduğuna dönük inancı yansıtmaktadır.

ticaretin aktif bir şekilde çalışması ön görülmüştür. Post-neoliberalizm ise daha çok sanayi politikalarında yerleşmeye önem verilmesi gerektiğini savunur görünmektedir. Bunun nedeni 2008 Küresel bankacılık kriziyle başlayan, Covid-19 pandemisiyle doruğa ulaşan sistem tıkanıklıklarının oluşması, küresel ve bölgesel savaşlar nedeniyle ticaret yollarında ve tedarik süreçlerinde aksamaların ortaya çıkması devletleri kendi içlerine dönük yerli üretime dayalı politika alanları oluşturmasına teşvik etmiştir. Bu nedenlerden dolayı ise devletler kendi dayanıklılıklarını önem vermeye başlamıştır.

Neoliberalizm ile post-neoliberalizm arasındaki bir diğer ayrışma yayılım yönleri açısından ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, neoliberalizm özellikle Avrupa merkezli liberal ve ordo liberal fikir tartışmalarına dayalı olarak ortaya çıkmış ve ABD bu modeli geliştirerek küresel politik ve ekonomik sisteme uluslararası kuruluşlarında etkisiyle entegre etmiştir. Post-neoliberalizme ilişkin düşünceler ise neoliberalizmin yirmi birinci yüzyıldaki krizlerine koşut olarak bu krizlerden ticaret ve ekonomi açısından en fazla etkilenen ülke olan ABD’de filizlendiğini söylemek mümkün. Bu etkinin önümüzdeki on yıllarda Avrupa’ya doğru kayma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuç

2000’li yıllarda neoliberal pratik ve değerler üzerinden devletin rolünün dönüştürülmesine yönelik sürecin ani bir değişimden çok planlanmış ve aşamalı bir şekilde ilerleyen stratejiye koşut gelişmiştir. Neoliberalizm inşasının tuğlalarının yükseldiği 1980’li yıllar ve sonrasındaki dönemde akademiden, siyasete; bürokrasiden, sermaye kesimine kadar birçok aktör elbirliği vermiş ve söz konusu stratejinin inşacıları olmuşlardır. Mimarları IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların olduğu bu inşa sürecinde devlet adeta küçük bir alanda faaliyet gösteren, işlevleri kısıtlanmış bir yapıya büründürülmeye çalışılmıştır.

Neoliberal politikaların bütünsel olarak devletin rolüne etkisi aynı görünse de çıktılarının farklı olması bize “en iyi tek yol” olmadığını gösterir. Nitekim ekonomik büyüme, refah artışı, eşitsizlik, işsizlik gibi konularda ortaya çıkan ülke deneyimleri bu durumu destekler niteliktedir. Özellikle 2000’li yıllarda ulus devlet yapılarını sosyal ve ekonomik alanda olumsuz yönde etkileyen krizler, hükümetleri neoliberalizm sonrası küresel sistemde nasıl ve nereye konumlanılacağına yönelik yeni arayışlara itmiştir. Post-neoliberalizm ile devletler çağın teknolojik, sosyolojik, ekonomik koşulları içerisinde işlevlerini yeni ortaya çıkan alanlara yönelik olarak yeniden belirlerken piyasa-toplum-devlet ilişkisinde dengeleyici politika setleri önem kazanmıştır.

Diğer yandan post-neoliberalizm bir takım boyutlardan neoliberalizme farklılık göstermektedir. Örneğin neoliberalizm temel hedef olarak sadece

büyüme ve verimliliği odağına alırken post-neoliberalizm buna dayanıklılık ve güvenliği ekler. Aynı şekilde strateji bağlamında neoliberalizm, küreselleşmeyi, yerelleşmeyi ve yönetişimi merkezine alır. Post-neoliberalizm ise daha sınırlı bir küreselleşme ve yönetişim yapısı isterken merkezileşmiş bir işleyişi yeğler. Bu farklılıkları ekonomi modeli, kapsam, yöntem, yönetim anlayışı, kamu politikaları açısından çoğaltmak mümkün. Ancak bu farklılıkların neoliberalizm ile post-neoliberalizm arasında mutlak bir ayrışmayı meydana getirmese de serbestleşme, yerelleşme ve özelleştirme politikalarında bir takım farklılaşmaları ortaya çıkardığını belirtilmekte yarar var.

Bu çalışmada 2000’li yıllarla birlikte tartışılır hale gelen neoliberalizme yönelik eleştirilerin gerçekten post-neoliberal bir yönetim anlayışını ortaya çıkarıp çıkarmadığı sorgulamasına dayalı olarak devletin rolünün biçimlenmesinde ne gibi bir etkisi olduğu irdelenmeye çalışılmıştır. Post-neoliberal perspektifin gerçekten neoliberalizmden bir kopuşu temsil ettiğini söylemek zor görünmektedir. Nitekim siyasi, kültürel, ekonomik yapılanmasını kurumsallaştırmış bir neoliberalizmin mutlak anlamda tasfiyesi gerçekleştirilemeyeceğine göre dönüştürülmesi devletler açısından daha rasyonel bir tercihtir. Bu yapılırken ise post-neoliberalizm ekseninde devletin küresel sistem içerisinde işlevlerini yeniden konumlandırmaya çabalayarak ulusal pragmatik kaygılara dayalı bir ayrışmaya gitmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, E. (2017). “Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 248-263. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iibfdkastamonu/issue/31886/350684>
- Akalın, G. (1995). “VII. Beş Yıllık Planda Özelleştirme Stratejisi”. *Amme İdaresi Dergisi*, 28 (3), 63-76. Erişim adresi: <https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/ArticleRead?id=eefc9e10-ebdc-4a23-33b4-2b2dbb8f27b6>
- Akçakaya, M. (2016). “Bürokrasi Kuramları Ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 669-694. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/286723>
- Akbey, F. (2005). “Neo-liberal Dönüşüm Çerçevesinde 5018 Sayılı Kanun'un Değerlendirilmesi”. *Türkiye’de Yeniden Yapılanma, 20. Türkiye Maliye Sempozyumu (23-27 Mayıs)*, Pamukkale Üniversitesi Maliye Bölümü Yayını, No:1, Denizli, 168-195.
- Akdoğan, A. A. (2012). “Aydınlanmadan Neoliberalizme Kamu Politikasının Sarsıl (A) Mayan Egemenliği”. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), 1-24. Erişim adresi: <https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/ArticleRead?id=e3251075-5543-89fe-91d1-7a794861d47b>

Anadolu Ajansı (Eylül, 2022). *Bakan Nebati: Yeni ekonomi modelini uygulamaya almasaydık bugün birçok sorunla yüzyüze kalacaktık*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-nebati-yeni-ekonomi-modelini-uygulamaya-almasaydik-bugun-bircok-sorunla-yuz-yuze-kalacaktik/2697821>

Aygül, C. (1998). Neo-Liberalizmin Başarısızlığı ve Yönetişim. *Toplum ve Bilim*, 76(1), 231-256.

Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim Zihniyeti Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Boas, T. C., & Gans-Morse, J. (2009). “Neoliberalism: From New Liberal Philosophy To Anti-Liberal Slogan”. *Studies In Comparative International Development*, 44(2), 137-161.

Bonimy, M. M. (2006). Planning for Change: Globalization and American Public Administration. A. Farazmand, J. Pinkowski (Ed.) *Handbook of Globalization, Governance and Public Administration* içinde (s. 39-50). Boca Raton: CRC Press.

Clarke, S. (2014). Neoliberal Toplum Kuramı. A. Saad-Filho, D. Johnston (Ed.), (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* (s. 91-105) içinde. İstanbul: Yordam Kitap.

Çalışır, Y. C. (2023). Emeklilik Sistemlerinde Yaşanan Paradigma Değişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 333-364. <https://doi.org/10.54558/jiss.1329946>.

Dardot, P. ve Laval, C. (2018). *Dünyanın Yeni Akıllı Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. 2. B., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Evre, B. (2015). Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4).

Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population*. (Çev. G. Burchell). New York: Palgrave MacMillan

Gökçe, G. (2011). Neoliberalizmin Krizi ve Yeni Devlet/Yönetim Modeli Arayışları. *Türk İdare Dergisi*, 471-472, 99-116. Erişim adresi: [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/2001-2025/2011/Haziran-Eylul/0_5_Doc_DrGulise_GOKCE_471_472.pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/2001-2025/2011/Haziran-Eylul/0_5_Doc_DrGulise_GOKCE_471_472.pdf)

Güler, B. A. (2003a). “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”. *Praksis*, 9, 93-116.

Gürgen, M. K. (2014). “Neoliberal Politikalar Üzerinde Kimlik Politikalarının İdeolojik İşlevi: Ana-Akım Söylemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 6(13), 1-24.

Güzelsarı, S. (2003). “Neo-Liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli”. *Amme İdaresi Dergisi*, 36 (2), 17-34. Erişim adresi: https://ammeidaresihacibayram.edu.tr/documents/article/1/36/2/2_guzelsari.pdf

- Güzelsarı, S. (2008). *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Hanieh, A. (2014). Arap Dünyasında Neoliberalizme Kafa Tutmak. L. Pradella, T. Moris (Ed.), (Çev. B. Baysal). *Kutuplaştıran Kalkınma Neoliberalizme Karşı Alternatifler ve Kriz* içinde, (309-322 ss.). Ankara: Nota Bene.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (Çev. A. Onacak), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kayıkçı, S. (2007). “Küreselleşmenin Kamu Yönetimi Paradigmasına Etkisi ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları”. *Mülkiye Dergisi*, 31 (256) , 165-186. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/996>.
- Kettl, D. F. (2000). “The Transformation of Governance: Globalization, Devolution, And The Role Of Government”. *Public Administration Review*, 60(6), 488-497.
- Macdonald, L. ve Ruckert, A. (2009). Post-Neoliberalism in the Americas: An Introduction. L. Macdonald ve A. Ruckert (Ed.), *Post-Neoliberalism in the Americas* (s.1-20) içinde. London: Palgrave Macmillan.
- Miller, H. T., & Fox, C. J. (2007). *Postmodern Public Administration*. New York: M. E. Sharpe.
- Mule, H. (2001). “Challenges to African Governance and Civil Society”. *Public Administration and Development*, 21(2), 71-76. Doi: 10.1002/pad.162.
- OECD (2010). *Perspectives on Global Development: Shifting Wealth*. Paris: OECD Development Center. Erişim adresi: https://www.oecd-ilibrary.org/development/perspectives-on-global-development-2010_9789264084728-en
- Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (2014). Giriş. A. Saad-Filho, D. Johnston (Eds.), (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* içinde, (ss. 13-22). İstanbul: Yordam Kitap.
- Saad-Filho, A. (2022). Covid-19 ve Neoliberalizmin Sonu. A. Topal, Ö. Birler, C. Çelik, A. Göksel (Ed.). *21. Yüzyılda Devletin Dönüşümü* içinde. (39-52, ss.). Ankara: İmge.
- Saran, U. (2004) *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*. Ankara: Atlas.
- Slobodian, Q. (2020). *Küreselciler: İmparatorluğun Sonu ve Neoliberalizmin Doğuşu*. (Çev. A. F. Yıldırım). İstanbul: Vakıfbank Kültür.
- Springer, S., Birch, K., & MacLeavy, J. (2016). An Introduction To Neoliberalism. In *The Handbook Of Neoliberalism* (pp. 1-14). Routledge.

Stiglitz, J. E. (2021). Küreselleşen Dünyada Kalkınma Politikaları. F. Şenses (Ed.), (Çev. E. Ö. Kan), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma-Seçme Yazılar* içinde (281-306 ss). İstanbul: İletişim Yayınları.

Stoker, G. (1998). Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50 (155), 17-28. Doi: 10.1111/issj.12189

Şenses, F. (2021). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Fırsat Mı, Engel Mi?. F. Şenses (Ed.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma-Seçme Yazılar* içinde (235-280 ss). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2012). Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine. B. Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), *Türkiye'de Kamu Yönetimi* (s. 661-671) içinde. Ankara: Nobel.

The Inaugural Address (2017, 20 January) Erişim adresi:
<https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/#:~:text=We%20must%20protect%20our%20borders,never%2C%20ever%20let%20you%20down>

Tosun, G. E. (2003). Sivil Toplum. M. Acar, H. Özgür (Ed.), *Çağdaş Kamu Yönetimi-I* (s. 227-257) içinde. Ankara: Nobel.

Ünay, S. (2009). “Küresel Kalkınma Paradigmasının Evriminde Kurumsal Etkenler Ve Dünya Bankası”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41), 87-111. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/5287>

Willgerodt, H. (2006). “Der Neoliberalismus–Entstehung, Kampfbegriff Und Meinungsstreit/Neo-Liberalism–Origin, Item of Campaign and Matter of Controversy”. *Ordo*, 57(1), 47-89.

Yılmaz, R., & Arslan, S. (2021). Neoliberalizm, Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Baskı Gruplarının Rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 252-275. Doi: 10.17153/oguiibf.885291

Extended Summary

Changing the Role of the State from Neoliberalism to Post-Neoliberalism: A Periodic Analysis

Research Problem and Question

The management of policy areas in which states have assumed responsibility in many areas has been shaped by the theses of neoliberalism, especially after the 1980s, and has had a determining effect on the direction of change in fundamental issues from organisation to planning, coordination to supervision. With the 2000s, the impact of neoliberal ideology on the role of the state has been discussed and criticised both in the

realpolitik and academic fields, and alternative views have emerged on how the state will be positioned in the twenty-first century in the face of emerging crises. In this study, how and in what direction the role of the state has been affected by the crises of neoliberalism in the last twenty years has been discussed. In order to deepen the discussion, the question of whether there is a convergence or divergence in the functions of the state during the transition from neoliberalism to post-neoliberalism has been focused.

Purpose

The aim of this study is to provide a new dimension of discussion by addressing the current and future evolution of the state in the context of post-neoliberalism on the social, political and economic plane and the differences in the form of the state between neoliberalism and post-neoliberalism.

Method

In the study, an explanatory research method was used and a theoretical analysis was made by conducting a literature research. Within the framework of the findings obtained, the differences between neoliberalism and post-neoliberalism were revealed and inferences were made in line with the discourses of political leaders and international organisation reports.

Results and Conclusions

The social, economic and political crises of the last two decades have led to deep questioning about the viability of basic policies based on neoliberal ideology, and the state-market relationship has become a subject of debate again. The focus of this debate is on the inclusiveness of the role and functions of the state and the extent to which it affects the market. In fact, debates based on the state-market dichotomy have been ongoing since the 1980s.

Post-neoliberalism, just like neoliberalism, has emerged based on a process, especially in relation to global developments in the 2000s. Among these developments, China's membership to the World Trade Organisation is a beginning. In the same initial period, the voices against neoliberalism started to rise slowly. In the following period, the interventions of states in the market in the face of the 2008 Economic Crisis, their tendency towards protectionist policies in economy, trade and migration, and the developments experienced during the Covid-19 pandemic transformed the level of criticism into a process of searching for an alternative and intensified the debates on post-neoliberalism.

Although the impact of neoliberal policies on the role of the state as a whole seems to be the same, the fact that their outcomes are different shows us that there is no 'one best way'. As a matter of fact, country experiences on issues such as economic growth, welfare increase, inequality and unemployment support this situation. Especially in the 2000s, the crises that adversely affected nation-state structures in the social and economic spheres pushed governments to search for new ways of how and where to position themselves in the post-neoliberal global system. With post-neoliberalism, states have redefined their functions within the technological, sociological and economic conditions of the age

towards newly emerging fields, while balancing policy sets have gained importance in the market-society-state relationship.

It seems difficult to say that the post-neoliberal perspective really represents a break from neoliberalism. As a matter of fact, since the absolute liquidation of neoliberalism, which has institutionalised its political, cultural and economic structure, cannot be achieved, its transformation is a more rational choice for states. In doing so, the state should strive to reposition its functions within the global system on the axis of post-neoliberalism, and should go for a decoupling based on national pragmatic concerns.

